

Professionsidentitet under transformation: Den kliniske vejleders undervisningspraksis som eksempel på velfærdsorganisering

Karin Højbjerg

Point of departure is the increase of differentiation we see within knowledge and labor. Consequently, more educations are established and presumably the new professionals will consolidate as professions with own jurisdiction. This article aims to focus on the transformation, a profession identity undergoes in the process of consolidation. Empirical data originating from ethnographic field studies of the clinical teacher's teaching practices within the practical part of nurse education are analyzed as a case, and here seen as a kind of welfare organization. With inspiration from Stuart Hall and his cultural study tradition the analysis shows how the clinical teacher experiences setbacks when striving for a better position. However, these 'diasporic experiences' determine that the transformation of profession identity contains both elements of emancipation and change but also inertia, and it is finally discussed whether this approach is suitable for researchers who have a more subtle affinity to the research object.

Keywords: diasporic experience, professionidentity, Hall, clinical teacher

Baggrund

Viden bliver til stadighed uddifferentieret i nye videnskabs- og/eller praksisområder i et stadigt mere arbejdsdelt samfund. Det ses fx ved, at oprettelsen af nye uddannelser er taget til i styrke. I Danmark findes der i dag mere end 2000 uddannelser. Det er fx nu muligt at uddanne sig til parkeringsvagt eller servicemedarbejder; nye uddannelser er etableret på tværs af 'gamle discipliner', og historisk set nye fagområder indenfor eksempelvis design- og teknik har produceret nye uddannelser. I takt hermed er der grund til at antage, at flere af dimittenderne vil konsolidere sig i nye professioner. I dette bidrag vil der være i fokus på den transformation, en professionsidentitet undergår, når professionen konsoliderer sig. Konkret er den kliniske vejleder som professionel brugt som case. Der er således tale om en sygeplejerske, som med efter-videreuddannelse på 9 ECTS points har kvalificeret sig til at vejlede og undervise sygeplejestuderende indenfor den prak-

tiske del af sygeplejerskeuddannelsen¹. Det er i denne sammenhæng, jeg ser klinisk vejledning og undervisning som en form for velfærdsorganisering. Spørgsmålet, jeg forsøger at besvare, er, hvordan en professionsidentitet skabes, og hvordan den spiller ind på en professionel praksis.

De grundlæggende spørgsmål om, hvad en profession er, og hvorfor og hvordan den opstår, har været forsøgt besvaret af professionsteorien, hvor navnlig to skoler repræsenteret ved Parsons² og Weber har været dominerende (Dahl 2005, Hjort & Weber 2004, Laursen 2004, Eriksen 2005). Parsons tilgang beskrives som systemfunktionalistisk (Dahl 2005: 39). Prototypen på en professionel hos Parsons er den privatpraktiserende læge, ingeniøren eller advokaten. Det er karakteristisk for Parsons, at han skildrer en samfundstype, han anser for betydningsfuld for samfundets sammenhængskraft (Parsons 1968). Af samme grund kategoriseres Parsons som 'konsensusteoretiker'. Parsons er kritiseret for at overse de interesseforskelle, der kan være mellem klienten og den professionelle, idet han tillægger professionsetikken afgørende betydning (Laursen 2004: 28). Det samme gælder de interessekonflikter, der kan ligge mellem forskellige professioner eller sociale grupper i kampen om de samfundsmæssige goder. Forestillingen er, at samfundet er holdt sammen af fælles værdier og interesser, hvor sociale konflikter og interesseforskelle anses for marginale og uden større interesse (ibid).

Weber er en tidligere generation og står i modsætning hertil for en 'konfliktteoretisk tilgang'. Hans begreb 'schliessung/social closure' har været brugt til at beskrive den lukning/afgrænsning af et fællesskab, der giver mulighed for, at der opstår sociale og økonomiske chancer (Dahl 2005: 39). Goderne i form af prestige, kvalitet, ære og fortjeneste kan opnås via optagelseskriterier, eksempelvis ved bestået eksamen eller en decideret optagelsesprøve. Der samler sig et fællesskab indadtil, og som med lukningen samtidig betyder eksklusion af andre fra sociale og økonomiske chancer. Webers teorikompleks har ikke været møntet specielt på professioner, men har været videreført af andre professionsteoretikere, som f.eks. Abbott (1988) og Friedson (2001), og som ligger i bunden af dette bidrags professionsforståelse.

Overordnet for disse forståelser gælder, at professioner er mere eller mindre autonome, faglige grupper, der i et historisk perspektiv udvikler sig i et samspil med de samfundsmæssige institutioner samt i relation til andre faggrupper. Med øget krav om brugerinddragelse synes klienten, brugeren, forbrugeren, kunden også at virke ind på den professionelle praksis. Fra at klienten så at sige har været objekt for den professionelle intervention, er der nu krav om højere grad af deltagelse/brugerinvolvering, som mere eller mindre eksplicit leverer input til, hvad der af de professionelle opfattes som den professionelle arbejde (Larsen og Højbjerg 2014).

Dette bidrag har som ambition at føje en ny dimension til disse tilgange. Min antagelse er, at der gennem udførelsen af det professionelle arbejde ophobes særlige erfaringer, som sætter sig som karaktertræk i en professionsidentitet. Det er

disse træk, jeg ønsker at fremanalysere gennem studier af den professionelle praksis.

Med inspiration fra Stuart Halls kulturstudietradition vil jeg undersøge, hvordan professionsidentitet transformeres og virker ind på professionel praksis. Spørgsmålet er, hvordan man kan forstå betydningen af den kliniske vejleders erfaringer med at praktisere undervisning og vejledning på et hospital, og hvordan disse erfaringer præger den form for velfærdsorganisering, som praktikuddannelse i en sygeplejerskeuddannelse kan siges at være. Jeg bruger eksempler fra empiri produceret ifm. mit ph.d.-arbejde, hvor jeg studerede kliniske vejlederes undervisnings- og vejledningspraksis med Pierre Bourdieu og Andrew Abbott som analytisk ramme (Højbjerg 2011). Her var fokus på den kliniske vejleders pædagogiske praksisser og den form for formalisering af praktikuddannelse, der i dag præger den praktiske (også kaldet kliniske) del af sygeplejerskeuddannelsen. Ved at genlæse dele af empirien med Hall, har jeg fået øje på særlige praksisformer, som jeg vil argumentere for former en professionsidentitet.

Stuart Halls kulturstudietradition som ramme for analysen

Kultur og identitet er tæt forbundet i Stuart Halls studier³, og jeg har med hans perspektiv ønsket at fremanalysere, hvordan professionsinteresser gennem den kliniske vejleders professionsidentitet bliver produceret i hospitalskulturen, og hvordan denne identitetsdannelse kan give forklaringskraft til den måde, som en klinisk vejleder praktiserer undervisning og vejledning på. Hall har ikke eksplicit undersøgt identitet som professionsidentitet men har haft fokus på specielt race, etnicitet og identitet blandt underprivilegerede og marginaliserede grupper, herunder modstandskulturer og subkulturer (Morley & Chen 1996). Hall selv kalder sig postmarxist og poststrukturalist; hans teoretiske udgangspunkt har været Marx og Althusser (Hall 1996a: 31; Hall 1996b: 149), men han har ønsket et større fokus på bevidsthedens modaliteter for at kunne lægge afstand til marxismens begreb om 'falsk bevidsthed' (Hall 1996a: 30-37). Hall har på flere måder været inspireret af den italienske, kommunistiske politiker og filosof, Antonio Gramsci (1891-1937), men Hall har også i et forsøg på at lægge afstand til en essenstænkning om identitet ladet sig inspirere af postmoderne tilgange fra Foucault, Derrida, og Laclau (Hall 1996c: 4-5). Her tænker han identitet som konstrueret indenfor en bestemt diskurs, hvor magt og eksklusion er naturaliseret og kan overdeterminere en udelukkelsesproces (ibid).

I det følgende vil jeg præsentere Halls epistemologiske afsæt, der leder frem til to analysebærende begreber 'diaspora-erfaringer' og 'artikulation'. Herefter følger en fremstilling af Halls tænkning om transformation: 'historiske blokke', hvor jeg viser, hvordan jeg i et historisk perspektiv har fremanalysert særlige træk fra sygeplejerskeprofessionen. Endelig viser jeg med to konkrete eksempler fra data-materialet, hvordan professionsidentitet virker ind på professionel praksis.

Halls selvbiografi som afsæt for en epistemologi og begrebet om diasporaerfaringer

Inspireret af Gramscis begreb om den organisk intellektuelle brugte Hall sin egen selvbiografi som udgangspunkt til at forme sin videnskabelige position (Hall 1996d). Begrebet '*organisk intellektuel*' har Hall hentet fra Gramsci. Den organisk intellektuelle er den, som en klasse selv udvikler til sine specifikke behov i modsætning til den intellektuelle, som traditionelt er udviklet af en anden klasse (Gramsci & Østerling Nielsen 1972: 184-186). Her henvises til det forhold, at privilegeredes børn overvejende befolker universiteter og højere læresteder.

Som organisk intellektuel arbejder man på to fronter med dels at udvikle et intellektuelt begrebsapparat, dels med at arbejde på at viderebringe den viden, man når frem til udenfor universitetet i politiske diskussioner. Hall ser sig selv som organisk intellektuel, og hans selvbiografi spiller en væsentlig rolle for hans forskningstilgang i det hele taget.

Hall voksede op på Jamaica med dybe klasseskel mellem de farvede og den engelske kolonimagt og oplevede gennem sine forældre en modsætningsfuld situation. Faderen kom fra den farvede lavere middelklasse, moderens familie havde lysere hud og tilhørte den engelsk- og plantageorienterede fraktion blandt de sorte, der identificerede sig med kolonimagten. Hall var selv den sorteste i familien (Hall 1996e: 488). Da Halls søster forelsker sig i en sort mand fra Barbados og fra den lavere middelklasse, forlanger forældrene – ikke mindst moderen – at søsteren skal bryde med ham. Søsteren får et nervøst sammenbrud, som præger hendes livsbane fremover. Det er her, Hall for alvor bliver bevidst om modsætningerne i den koloniale kultur: "It broke down forever, for me, the distinction between the public and the private self" "Those structures are things, you live" (ibid).

Hall ville hverken "beg my way like my father" ind i forretningsverdenen eller være en del af den gamle plantageverden med slavehistorien som ledsager. Hall får et stipendiat og kommer til at studere i Oxford, hvorfra hans akademiske karriere tager afsæt. Hans mor bliver lykkelig og taler om, at han nu endelig er kommet 'hjem'. Men Hall oplever det anderledes, og det er her, han får sine 'diasporaerfaringer', som han beskriver som: "...I am not and never will be 'English'. I know both places intimately, but I am not wholly of either place. And that is exactly the diasporic experience, far away enough to experience the sense of exile and loss, close enough to understand the enigma of an always-postponed 'arrival'" (Hall 1996e: 490). Diaspora begrebet er historisk blevet associeret med erfaringer i forbindelse med forflytning/fortrængning/spredning af befolkningsgrupper, der frivilligt eller ufrivilligt lever spredt udenfor hjemlandet (Cohen 1997, Tsagaroussianou 2004). Hall refererer selv til det 'Euro-imperiale adventure' i Caribien, hvor kolonisering og slavehandel startede det, han kalder 'black diaspora' (Hall 1996e: 491). Hall oplever således på den ene side følelsen af tab og eksil ved at have forladt livet på Jamaica og på den anden side en fornemmelse af endnu ikke at være helt i mål i relation til at forstå koderne i det engelske, akademiske klassesamfund i Oxford.

Man kan indvende, at der er langt fra de eksistentielle problemstillinger, der knytter sig til Halls race- og etnicitetsinteresser i relation til identitetsforståelse og ligeledes fra Gramscis fattige arbejdere og hen til en mellemprofessions forsøg på at manifestere sig som en profession. Men ambitionen er at vise, hvordan det med Halls begreber bliver muligt at få øje på stærke, underliggende, men ikke altid fremtrædende dynamikker i udførelsen af professionelt arbejde, her eksempelvis gennem undervisning og vejledning i den praktiske del af sygeplejerskeuddannelsen, som kan sætte spor i professionsidentiteten.

Artikulation som kulturelt udtryk for forståelsen af professionsidentitet

I Halls kulturstudier er begrebet 'artikulation' centralt. Artikulation refererer til "...the complex set of historical practices by which we struggle to produce identity or structural unity out of, on top of complexity, difference, contradiction" (Grossberg 1996: 154). Artikulation som kulturelt udtryk arbejder på forskellige niveauer: det epistemologiske niveau, det politiske og det strategiske niveau (Slack 1996: 112).

På det epistemologiske niveau er artikulation en måde at tænke strukturer som et spil af korrespondens og ikke-korrespondens, af modsætninger som fragmenter i konstitueringen af, hvad vi anser for at være enheder. Artikulation fremanalyserer andre muligheder, andre måder at teoretisere elementerne i en social formation på. Relationerne, som konstituerer den sociale formation, er ikke kun som en relation af korrespondens (som reduktion eller essentialisme), men også som en relation af non-korrespondens og modsigelse, hvor relationerne dominans og underordning konstitueres (Grossberg 1996: 156; Slack 1996: 117). Artikulation indgår således i en kamp af nødvendighed, kamp om at producere dominans-strukturer og i en kamp om at modstå dominans. Det er her, Hall indtænker, at det på det kulturelle niveau er muligt at få øje på frigørende kræfter, der kan mobilisere modstand mod dominansformer og dermed skabe større sociale forandringer.

På denne måde bliver det muligt at se sygeplejerskernes kamp for autonomi også som en styrke og som et forsøg på at modstå forskellige dominansformer såsom den maskuline, den lægefaglige og den akademiske dominans.

Den politiske dimension består i at fremhæve spillet om magten, som følger med relationer af dominans og underordning, og den strategiske dimension består i, at artikulation som analyseramme skaber en mekanisme, som former intervention inden for en speciel social formation, fordi den sociale formation bliver sat på begreb ud fra en skiftende epistemologisk position, som forskeren selv kæmper ud fra (Slack 1996: 112-113). Hall bekender sig ikke til én metodisk tilgang. Han leder eklektisk efter det bedste og 'mest brugbare', som principielt kan tages fra en anden og ofte modsat intellektuel position, som han så arbejder videre med. Som han selv udtrykker det: "I'm not interested in theory, I am interested in going on theorizing...in the postmodern context" (Morley & Chen 1996: 19). Det så vi fx ovenfor i Halls forsøg på at lægge afstand til en essenstænkning ved at inddrage postmoderne tænkemåder. Postmodernismens fremhævelse af pluralisme med en

radikal frihedsdyrkelse ophæver principielt alle former for hierarki, og det er netop Halls væsentligste anke mod postmodernisme som begribelsesform. Det ville her betyde, at det ikke vil være muligt at forstå en undervisningspraksis som en helt ny måde at bedrive praktikvejledning på, som er løsrevet fra historien. Hall anerkender det omskiftelige og partikulære, jf. ovenstående om artikulation, men Hall har indvendinger, når det gælder den ruptur eller afrivning med fortiden, som postmodernismen foreslår som begyndelse til en helt ny epoke (Hall 1996b: 133). Hall ser postmodernismen med pluralismen og betoningen af noget nyt, vi aldrig har set før, som en ny version ”of that historical amnesia characteristic of American culture – the tyranny of the New” (ibid), hvilket han ser som et ”*west-centric*”-udtryk for, at vi alle drømmer om at være amerikanske. Med postmodernismen som én forenende betingelse sløres dominansstrukturer, som tænkningen om de historiske blocs og de organiske og konjunkturprægede bevægelser ellers kan bringe for en dag. Modstandsformerne må fremanalyses, ellers gives der ikke mulighed for politisk intervention, hvilket er vigtigt for Hall.

Historieperspektivet

Kulturstudier må, ifølge Hall, forstås i en dynamisk, historisk analyseramme, ’periodization’ eller ’historisk blok’, som han også har hentet inspiration fra hos Gramsci. Ved at undersøge relationer og ustabile balancer i en historisk blok fremanalyses de tendentielle kræfter i en bestemt historisk periode. Analyserne må altid skelne mellem ’organiske bevægelser’ (de relativt permanente) og de bevægelser, som Gramsci kalder ’konjunkturprægede’, og som fremtræder som umiddelbare og næsten accidentale (Gramsci & Nielsen 1972: 158-159; Sørensen 1991: 264). Selvom konjunkturfænomenerne også er afhængige af organiske bevægelser, er deres betydning ikke af stor historisk rækkevidde. Her fremstilles de umiddelbare årsager ofte som de eneste, der har effekt. De grundlæggende relationer forsvinder dog ikke ud af kampterrænet. Studier af en eller flere historiske blokke kan fremanalysere de tendentielle kræfter, som er det centrale. Ved at studere intervallerne, kan relationerne rekonstrueres; de tendentielle kræfter indfanges af hegemonibegrebet (Hall 1996d: 422-423; Gramsci & Nielsen 1972: 106-107).

Hegemoni konstitueres ved processen, hvor de dominerende grupper koordinerer interesser med de generelle interesser hos andre grupper og hele statens liv (Hall 1996d: 423). Det, der leder en hegemoniperiode, er således ikke den herskende klasse, men en historisk blok. Hver hegemonisk formation vil således have sin egen specifikke, sociale komposition og konfiguration, uden at der dermed er ændret på relationen mellem de dominerede og de dominerende (Slack 1996: 118).

Ved at fremanalysere de tendentielle kræfter mellem forskellige historiske blokke bliver det muligt at vurdere, om fx nye undervisningspraktikker giver anledning til, at relationen mellem dominerende og dominerede har ændret sig fra andre og tidligere historiske blokke.

I relation til at forstå de bevægelser, sygeplejerskefaget har gennemgået, og dermed den kultur og identitetsdannelse, en klinisk vejleder i den praktiske del af sygeplejerskeuddannelsen er bærer af, har jeg foretaget tre forskellige historiske nedslag, som hver især viser både 'konjunkturprægede bevægelser' og 'organiske bevægelser'. Denne historiske analyseramme er rent beskrivende og trækker på mit afhandlingsarbejde baseret på såvel primære som sekundære kilder (for uddybning se Højbjerg 2011: 50-82). I Halls perspektiv viser disse nedslag, hvordan sygeplejerskerne i kampen for at få anerkendelse og større autonomi får særlige erfaringer, der sætter sit præg på professionsidentiteten.

Sygeplejerskeprofessionens kollektive diasporaerfaringer i et historisk perspektiv

Første blok: Da den første officielle sygeplejerskeuddannelse etableredes i Danmark i 1860, skete det på foranledning af lægerne. De havde brug for mere kvalificerede hjælpere til at registrere og overvåge patienterne i den medicinske klinik, end vågekonerne af mere tvivlsom karakter kunne tilbyde (Petersen 2010). Samtidig opstod der et behov for at oprette kommunale og siden statslige hospitaler for dem, der ikke selv havde familie. Datidens syn på sygdom var præget af en esenstænkning. Blev man syg, måtte man gennemleve sygdommens naturlige udvikling og lindre de værste ubehageligheder. Familiens skød blev opfattet som det bedste sted at gøre sygdom tilgængelig for de helbredende kræfter.

Med oprettelsen af kommunale sygehuse kan man sige, at kvinderne blev forvist fra et domæne, de hidtil suverænt havde haft i hjemmet. Da kvinderne (dog med en smule uddannelse) rykkede ind på sygehusene, blev de her forvist til en plads, der gav mindre autonomi. Med Hall kan man sige, at de her får deres første diaspora-erfaringer med sygeplejerskefaget/-professionen. Langt nok væk fra hjemmet til at erfare et tab af autonomi og tæt nok på den medicinske klinik til at forstå gåden ved den altid udsatte 'ankomst' til lægens klinik.

Anden blok: Under indtryk af de nye, demokratiserende og frigørende kræfter i 1970'erne etableredes både Roskilde Universitetscenter og Aalborg Universitetscenter med idealer om mere studenterindflydelse og -deltagelse, problembaseret projektarbejde og mere tværfaglighed. Dansk Sygeplejeråd forsøgte at få sygeplejerskeuddannelsen indlemmet i de nye basisuddannelser (Højbjerg 2011: 59), men forsøget mislykkedes. Herved forvises de mellemuddannede sygeplejersker til den plads, de én gang var blevet tildelt, og som ikke blev blandt de dominerende universitetsuddannelser.

Tredje blok: I 1990 får de mellemlange videregående uddannelser studiestruktur med 55% teori og 45% praktik. Skoleforstandere bliver til rektorer, og Dansk Sygeplejeråd foreslår, at sygeplejelærerne skal forske. I Dansk Sygeplejeråd forsøger man at lave en engelsk oversættelse af uddannelses titlen til 'Bachelor degree in Nursing Science'. Men dette initiativ afvises i 1994 først af universiteternes Rektorkollegium senere af Undervisningsministeriet (Højbjerg 2011: 64).

I 2000 gennemførtes uddannelsesinstitutionsreformen, hvor der fra hele det politiske spektrum blev valgt med inspiration fra den kontinentale uddannelsesmodel (fachhochschule/hogeschool) ved etableringen af først centre for videregående uddannelse og senere professionshøjskoler. Der blev således ikke valgt en angelsaksisk uddannelsesinstitutionsmodel, hvor større institutioner indfusioneredes i de eksisterende universiteter, som sygeplejerskerne ellers havde kæmpet længe for. Sygeplejerskeuddannelsen fik sammen med en række andre mellemlange videregående uddannelser status som professionsbacheloruddannelse i 2001.

Praktikuddannelse gøres sidenhen obligatorisk for både korte og mellemlange videregående uddannelser jf Lov om erhvervsakademiuddannelser og professionsbacheloruddannelser⁴, og selvom det i Lov om professionshøjskoler hedder, at professionshøjskolerne og universiteterne skal samarbejde strategisk og konkret⁵, må sygeplejerskerne se sig slået tilbage med den strukturelle placering.

Med ovenstående nedslag ser vi eksempler på, at sygeplejerskerne kæmper for at etablere faget som en selvstændig profession og samtidig har fået kollektive erfaringer, der i relation til både den medicinske (maskuline) dominans og akademia har givet diaspora-erfaringer. De historiske forandringer kan umiddelbart ses som konjunkturprægede bevægelser (nye institutioner, nye love, nye (velfærds)organiseringer), men der ændres ikke ved de organiske bevægelser, hvor seje strukturer som maskulin dominans, privilegerede grupper med dertil hørende goder som lang akademisk uddannelse determinerer eksklusion. De grundlæggende relationer forsvinder ikke umiddelbart ud af kampterrænet. Men vi ser samtidig også, at modstandsformerne rummer et forandringspotentiale og dermed intervention.

I det følgende viser jeg eksempler på etnografier fra studiet af de kliniske vejlederes undervisningspraksis. Begreberne diasporaerfaringer og artikulation har været analysebærende begreber. Jeg har i materialet har ledt efter praksisformer, hvor den kliniske vejleder har rettet sig mod nyt 'land' eller nyt virksomhedsområde forskelligt fra det vanlige sygeplejerskearbejde. Den kliniske vejleder har gennem sin praksis kæmpet for at finde en professionsidentitet og en plads som underviser/vejleder.

Det empiriske materiale

Det empiriske materiale, der her er anvendt, stammer overvejende fra etnografiske studier på et dansk universitetshospital på to forskellige hospitalsafsnit.

Observationerne var fokuseret på både en novice og en erfaren klinisk vejleder, der var sammen med en studerende. Den kliniske vejleder-novice blev fulgt i tre perioder: som *in spe* i betydningen en sygeplejerske, der var tilmeldt klinisk vejleder-kursus og som vejledte den studerende uden den formelle uddannelse. Den samme sygeplejerske blev fulgt under uddannelsen til klinisk vejleder og igen blev den nu nyuddannede kliniske vejleder fulgt efter gennemførelse af klinisk vejlederuddannelse. Idéen var med et Bourdieu-inspireret relationelt blik at konstruere den kliniske vejleders virksomhedsområde og grænsedragning fra Abbott

og markering af klinisk undervisningspraksis til forskel fra, hvad sygeplejerskerne uden klinisk vejlederuddannelse gjorde i relation til de studerendes praktikuddannelse. Totalt var der tale om fire forskellige kliniske vejledere (to novicer og to erfarne), der blev fulgt over en tidsperiode på otte måneder. De kliniske vejledere og deres studerende blev interviewet for at få viden om deres subjektive erfaringer med den kliniske undervisning og vejledning. De to *in spe* kliniske vejledere blev interviewet før og efter gennemførelsen af klinisk vejlederuddannelsesprogrammet og efter deres første gang efter et fuldt forløb med en studerende. Yderligere blev der gennemført interview med de uddannelsesansvarlige og afdelingssygeplejerskerne på afsnittene, studiekoordinatoren på hospitalet, lederen af klinisk vejlederuddannelse samt de involverede studerende. Alt i alt blev der gennemført 20 formelle interviews af ca. en times varighed. Interviewene skulle understøtte observationerne og bidrage til viden om informanternes subjektive forestillinger om og erfaringer med klinisk vejledning og undervisning.

Uddrag af etnografi: Undervisning i 'prime time' på kontoret

Klokken er 9.30. Vi er på kontoret, hvor der også er andre sygeplejersker og social- og sundhedsassistenter. De læser i patienternes elektroniske patientjournaler, skriver noter på fortrykte sedler og taler indimellem sammen. Hvidkittede kvinder og enkelte mænd går ind og ud af kontoret. Jeg har været sammen med Oline (klinisk vejleder) og Louise (3. semester-studerende) inde på en patientstue. Nu kommer vi tilbage til kontoret.

Oline siger: Skal vi ikke kigge lidt på én af dine refleksioner? Vi kan godt lige nå lidt, inden der kommer stuegang.

Louise (3. semester-studerende) henter en mappe. Oline og Louise snakker lidt om, at Louise har haft tid til at skrive nogle refleksioner ned i påsken, hun har været hjemme hos sine forældre, fået vasket lidt tøj, spist påskemad. ”Det var dejligt”.

Louise slår op på en A4-side i mappen. Her er fortrykt en såkaldt refleksionsmodel, som hospitalsafsnittet har sat op på siden. Den indeholder fire punkter. Idéen er, at den studerende skal udfylde for hver overskrift:

Oplevelse. Beskriv med egne ord en oplevelse/handling.

Reflekterende observation. Hvilke tanker/følelser havde du i situationen?

Abstrakt begrebsliggørelse. Hvilke teorier/begreber kan belyse din oplevelse?

Aktiv eksperimenteren. Hvordan kan du anvende den nye viden/erfaring i lignende situationer?

Oline kigger på siden: ”Jeg læser lige”. Så læser hun ca. ½ A4-side, som er en beskrivelse, der handler om en patient med gigtsmerter, som har meget ondt og har været træt og opgivende. Den studerende har selv en gigtsygdom, som hun går

til undersøgelser for at få udredt. Hun har fortalt om sine egne gigtsmerter til patienten. Nu er hun i tvivl, om det var OK at drage sig selv ind i situationen.

Oline: Har du nogen teorier om det? (Louise har kun beskrevet sin historie. De andre trin er ikke udfyldt).

Louise: Nej, ikke så'en...

Oline: Nogle sygeplejersker har det sådan, at man er meget privat. Det er vigtigt at finde din egen grænse....

Oline: Hvad tror du, det gør, at man inddrager sit eget liv?

Louise: Det giver tryghed, tillid..

Oline: Skriv lig de ord ned. (Louise skriver til på papiret).

Der går hele tiden folk ud og ind af rummet. En social- og sundhedsassistent der tilsyneladende leder efter en eller anden. En afdelingssygeplejerske, der kommer og skriver noget på en tavle. Hun spørger først ud i rummet og derefter specifikt Oline, om Kjeldsen går hjem i dag. Oline svarer.

En høj tynd portør kommer ind og skal hente en patient til operationsstuen. Han har en grøn éngangshue på hovedet. 'Gurli Frandsen' siger han til sekretæren. Både vejleder og studerende kigger på ham, vejlederen svarer ikke, sekretæren hjælper ham med at finde papirer og patient frem.

Oline: Hvorfor giver det tryghed?

Louise: ... (pause)

Oline: Så er man ikke kun den der autoritet, ikk'? Hvorfor giver det tillid?

Louise: Så føler patienten sig tryg..

Oline: Det har I måske ikke haft så meget om? [Hun mener et tema om tillid og tryghed?].

Louise: Nej, det var mest Virginia Henderson... [Louise er godt klar over, at Oline hentyder til en sygeplejeteori].

Oline: Ja, hendes 14 punkter. Det er mest de fysiske behov. Men der er også nogen af de andre..Kari Martinsen og Orem...

Louise:(siger ikke noget...der er pause)

En læge og en sygeplejerske kommer ind og tager opstilling, så de står diagonalt i forhold til vejleder Oline og den studerende Louise, der sidder ved den ene ende af bordet. Her diskuterer de højlydt henover pladsen, hvor Louise og Oline sidder. De diskuterer, om der skal tilsættes vitaminer i en bestemt form for intravenøs ernæring. "Hvor meget tilsætter vi normalt"? "Hvorfor"? og "Plejer vi at gøre det"? "Er det en standard, vi skal have indført, for så skal vi altid have de vitaminer i afdelingen" ...etc.

Diskussionen forløber over et stykke tid. Oline kigger hen på diskussionen om vitaminerne, hun har tydeligvis sin opmærksomhed på samtalen, men hun deltager ikke i den. Så siger hun til den studerende:

Oline: Hvad gør det ved patienten, at der er tillid mellem jer? (ingen svar fra studerende). Oline fortæller og udreder, hvad hun mener, at en hvid kittel kan betyde for tilliden. Den studerende nikker og lytter.

Oline: Man kan melde tilbage, hvis man ikke ved, hvad de spørger om. Det er vigtigt at standse op og spørge, hvad det her gør ved mig.

Louise: Det, at jeg inddrog mit privatliv, det.. jeg kendte bare hans smerter så godt, og så kom jeg ud med det.

En klokke ringer, et display lyser. Oline kigger over for at se, om det er en af 'deres' patienter, der ringer. For hvis det er, må de besvare klokken. Det er det ikke.

Oline: Man kan også sætte et ord på som *empati*. Kender du det?

Louise: Ja, øh, jeg ved ikke lige, hvordan jeg skal forklare det, det er noget med forståelse...

Oline: Man skal også være god til at aflæse hans non-verbale sprog, sætte sig i deres sted. Du ved jo ikke, hvordan han har det. Der har været en horisontsammensmeltning...

Oline bliver nu afbrudt af en mandlig overlæge, der spørger, hvordan det går med Preben: Hvad kommer der i hans dræn?

Oline rejser sig og går med ind på stuen. Hun siger til lægen: "Vi kan lige se, hvordan det ser ud".

Louise bliver siddende på kontoret. Jeg går med.

På stuen ser de på posen og indholdet. I går var det seriøst, i dag er det mere blodigt, siger Oline.

Læge: Hvor meget er der kommet?

Oline: Vi kan gå ud og se efter...hun og overlægen går ud i skyllerummet for at se på en tavle, hvor meget væske der står opgjort som udtømt. Overlægen går tilbage og giver patienten besked om behandlingsplanen. Oline går med. Overlægen går ud af afdelingen med raske skridt. Oline sætter sig ind på kontoret igen til den studerende, og de fortsætter, hvor de slap med horisontsammensmeltningen.

Man kan sige, at Oline her kæmper for at artikulere en professionel identitet som underviser/vejleder i en setting præget af 'complexity, difference, contradiction' jf ovenstående. Hospitalskontoret fungerer som mødeplads for aktiviteter, der understøtter en særlig organisationslogik, der har at gøre med diagnosticering, behandling og pleje, og som ikke er rettet mod, at der her skal foregå undervisning. Det foregår midt i 'prime time', forstået på den måde, at der først på formiddagen er hektisk aktivitet med at få de sundhedsfaglige aktiviteter rundt om patienterne organiseret. Oline må både agere sygeplejerske og underviser, hvilket indebærer forskellige og modsætningsfyldte krav til de handlinger, hun forventes at udføre. Oline må på den ene side prioritere opmærksomheden på behandlingsarbejdet, da

overlægen henvender sig for at tilse en patient. På den anden side kan hun ikke deltage i diskussionen med lægen og sygeplejersken om vitamindråberne, da hun må holde opmærksomheden på sin underviserrolle. Herved får hun erfaringer med 'exile and loss' i relation til sit sygeplejerskearbejde. Samtidig erfarer hun, at hun får 'udsat sin ankomst' til fuldgyldigt at indtage underviserrollen. Hun afbrydes i sit underviser/vejleder-flow. Det lykkedes ikke lige denne gang at nå i mål med at tydeliggøre og definere undervisningssituationen pga. en række 'praksis-imperativer', der byder hende at afbryde sit forehavende. Men det ændrer ikke på, at hun er klar til at prøve igen. På trods af at hun får disse diaspora-erfaringer, er hun parat til at igen forsøge at tilkæmpe sig en rolle som fuldgyldig underviser og vejleder. Professionen har historisk set kollektivt fået disse diaspora-erfaringer med at blive forvist til en plads, som ikke var den efterstøbelsesværdige, og det fortsætter tilsyneladende for Oline. I ovenfor beskrevne etnografi indgår der en kamp af nødvendighed; hun gennemfører undervisningen/vejledningen samtidig med, at hun kæmper for at producere dominans-strukturer – påberåbe sig rettighe-den til at vejlede på kontoret midt i 'prime-time', hvorved hun kæmper for at modstå dominans fra hospitalslogikken, hvor behandling, diagnostisering og pleje har forrang for vejledning og undervisning af sygeplejestuderende. Med Hall bliver det derfor muligt også at få øje på de frigørende kræfter, der ligger i, at den kliniske vejleder ud af det komplekse og modsætningsfyldte kæmper for at skabe en anden dagsorden end den, som den dominerende hospitalslogik umiddelbart tilsiger. Kampen angår en plads og en identitet som professionel underviser og vejleder.

Diaspora-erfaringer i relation til akademien

Der er andre eksempler på, hvordan de kliniske vejledere kæmper for en plads i den nye profession men ender med at blive forvist: En underviser fra professionshøjskolen er knyttet til hospitalsafsnittet. Hun deltager i en såkaldt målsamtale, i den praktiske eksamen og i gennemgang af en skriftlig opgave, hvor der er krav om, at den studerende bruger litteratur, som er søgt og udvalgt fra forskellige sygeplejefaglige/medicinske databaser. I modsætning til den kliniske vejleder har sygeplejelæreren en kandidat- eller masteruddannelse og erfaring med at læse studerendes opgaver og med at søge efter forskningsbaseret viden i databaserne. Ved gennemgang og feedback af opgaven er sygeplejelæreren fra professionshøjskolen toneangivende. Den kliniske vejleder spiller en perifer rolle, og hendes kliniske viden er reduceret til et appendix til 'core business': en demonstration af beherskelse af teoretiske begreber i et bestemt og formelt format.

Den kliniske vejleder, Ingrid, har meldt sig til et kursus i litteratursøgning, for som hun siger:

Jeg er ikke vant til at søge i databaser, derfor har jeg meldt mig til et kursus i litteratursøgning, som vores udviklingssygeplejerske har udbudt, så jeg bedre kan vejlede de studerende i deres opgaver, hvor de skal bruge forskningsbase-

ret viden. Søgning i databaser er jo vigtigt for at kunne udvikle evidensbaseret viden.

Her kan man med Hall (1996d: 423) sige, at de dominerende grupper (de toneangivende i relation til videnshierarkier) koordinerer interesser med de generelle interesser hos andre grupper (professioner, der kan have interesse i at dokumentere eget virksomhedsområde) og hele statens liv (de styringslogikker, der generelt er dominerende indenfor velfærdsorganisationerne). Det, der leder en hegemoniperiode, er ikke den herskende klasse, (her den medicinske og bureaukratiske klasse), men en historisk blok.

På trods af retorikken om, at den kliniske vejleders viden og erfaring er uvurderlig i diskussionen af den studerendes opgave, ender den kliniske vejleder med at kunne supplere sine diaspora-erfaringer i relation til academia: Hun er ikke og vil aldrig med sine 9 ECTS-points efter-videreuddannelse + supplerende kursus i litteratursøgning blive akademisk. Hun kender både klinisk praksis og academia intimt, men hendes praksiskendskab er i eksil og tabt i situationen, og ankomsten til academia er udsat (postponed). Netop med begrebet 'postponed' kan det ses, hvordan den kliniske vejleder til stadighed kæmper videre i troen på, at det skal lykkes at nå dertil.

I det følgende viser jeg et andet eksempel på, hvordan det ser ud, når den kliniske vejleder kæmper ud af relationen af non-korrespondens og modsigelse, og hvordan relationerne dominans og underordning konstitueres.

Når litteratur og bøger kommer på arbejde

– den kliniske vejleders håndtering af litteraturkrav

Konteksten er, at der med en ny bekendtgørelse (på det tidspunkt fra 2008) er formuleret detaljerede krav til en litteraturliste, som den studerende i den praktiske del af uddannelsen selv skal sammensætte. Den kliniske vejleder har ikke den endelige bemyndigelse til at godkende litteraturlisten, men hun har alligevel ansvar for at vejlede den studerende i relation til, om litteraturen er faglig relevant.

Fra observationsnoter afsnit 1, 9.9.2008:

Over middag tager Oline de to 4. modul-studerende hen på afdelingssygeplejerskens kontor. Hun har lovet at vise de bøger, der står på kontoret. Måske kan de inspirere til de 450 siders litteratur, som de studerende skal opgive. Indenfor de næste fem uger skal de aflevere en liste til skolen.

Afdelingssygeplejersken er gået i dag kl. 12, så kontoret er tomt og der er fred og ro til at kigge på mulighederne.

På væggen inde til venstre er der et hyldearrangement med 4 hylde i et glasskab. På de to øverste står der gamle remedier, udtjente måleapparater af ubestemmelig karakter, blodtryksapparater, ledninger, små porcelænsskåle,

der måske har været brugt til knusning af medicin. Artefakterne får én til at tænke på en mellemting mellem et antikvariat og et depot.

På én hylde er der mapper og på én hylde er der bøger.

Oline hvisker, så vi alle kan høre det: Det er vist noget gammelt noget...

Der står et sæt blå sygeplejerskehåndbøger, som jeg brugte i min elevtid fra før 1980. Det samme med anatomibøgerne. Der er enkelte bøger fra en bogserie fra sygeplejerskernes bogklub. Afdelingssygeplejersken har måske benyttet sig af et af de introduktionstilbud, som bogklubben ofte tilbyder for at rekruttere nye læsere.

Oline: Det er alle sygeplejeteoretikerne, men dem er I vist ikke kommet til endnu?

Nej, det er de ikke, siger de studerende.

Oline læser: 'Den nødvendige smerte'...det ved jeg ikke lige, hvad det er for noget..[bogen handler om sorg og krise].

Oline: Vi kan også lige se på Margits bord... dér er en bog om ernæring. Den har jeg også! (Der står i alt 12-14 bøger. Oline læser på ryggen af en bog): Sygdomslære, den kan I godt få brug for.

Hun bladrer i den...Hvad skal vi lige...blindtarm, mavesår, tyndtarmssvulster, Chrons sygdom. Det kunne godt være relevant, men det er mest i de andre grupper, de patienter ligger.

På opslagstavlen står der skrevet med tusch navnet på en sygeplejelærer, som forlod skolen for over et år siden. Hun har været tilknyttet afsnittet, men nu kommer her en anden sygeplejelærer.

Oline kigger i en bog om ernæring. Det kan hurtigt blive indviklet, siger hun og stiller den igen.

Men i hvert fald: I kan godt låne nogle af de her bøger, I skal bare sige det til Tove (den undervisningsansvarlige).

Vi går ud.

Vi ser her, hvordan den kliniske vejleder kæmper for at skabe sig en professionel identitet ud fra modsætningen mellem at skulle opfylde ydre, institutionelle og uddannelsespolitiske krav, de materielle mulighedsbetingelser, hun har, og de ambitioner, hun har for at udfylde sit professionelle virksomhedsområde. På denne måde er hendes situation kompleks og rummer samtidig en mulighed for forskellighed, hvor hun kan gøre noget andet. Hun falder ud af rollen som underviser, da hun usolidarisk med forehavenet indrømmer, at "det hele vist er noget gammelt noget", og at hun ikke lige ved, hvad bogen om den nødvendige smerte er for noget. På den ene side lægger hun afstand til sin rolle, men på den anden side påberåber hun sig også et underviser-forspring ved at vide mere om, hvad der venter de studerende ("Det er alle sygeplejeteoretikerne, men dem er I vist ikke kommet til endnu"?).

I betragtning af hvordan de objektive muligheder er, for at hun skal lykkes med sit forehavende: at tilbyde forskningsbaseret litteratur til de studerende, som de

kan vælge at skrive på deres litteraturliste, så ses der i denne artikulation en energi og et gå-på-mod. Oline bruger her det modsætningsfyldte (afdelingssygeplejerskens marskendiser-lignende kontor som 'bibliotek') som afsæt for en kraftfuld artikulation af sin identitet. Hun kæmper for at fremstå troværdigt men får også samtidig erfaringer med at blive vist tilbage til sin plads: Nej, det var ikke muligt (lige her) at fremstå akademisk, og den kliniske vejleder 'slås tilbage' til sin plads.

Diskussion og udgang

Nye professioner praktiserer nye virksomhedsområder, hvorigennem professionsidentitet skabes. De nye refleksionsmodeller, tilbud om kurser i litteratursøgning, kravet om vejledning i relation til de studerendes litteraturlister er bevægelser, som umiddelbart forekommer nye i forhold til tidligere. Men forandringerne sætter sig ikke nødvendigvis varige spor i relationerne domineret og dominerende og må derfor forstås som det, Hall har kaldt 'konjunkturprægede bevægelser'. Disse bevægelser må ikke udelukkende studeres som noget nyt (det nyes tyranni, jf Hall 1996b:133), da en ruptur med fortiden risikerer at camouflere dominansrelationerne. Kliniske vejledere vil formentlig fortsat konstruere andre og nye didaktiske designs, som ikke i sig selv ændrer ved de tendentielle kræfter mellem dominerende og dominerede men blot har andre konfigurationer. Ved at trække de historiske dimensioner ind får vi øje for de 'organiske bevægelser', som i højere grad viser os de trægheder, der også kan spores, når den kliniske vejleders undervisningspraksis studeres. Gennem de historiske blokke har vi set sygeplejerskernes kampe for at blive indlemmet i de mest prestigefyldte uddannelsesinstitutioner men også hvordan de er blevet slået tilbage til en tildelt plads. Begrebet om diaspora-erfaringer rækker på denne måde ud over distinktionen mellem det private selv og den kollektive professionsidentitetsdannelse, som også foreslået af Hall. Diasporaerfaringerne rummer både oplevelsen af eksil og tab af de oprindelige sygeplejerskeerfaringer samtidig med at den udsatte ankomst til at være (akademisk funderet) underviser erfares.

Som vi så det i eksemplerne fra etnografierne, efterlades den kliniske vejleder i den tildelte position men samtidig demonstreres også en kraft og styrke, som har et potentiale til forandring i sig.

Hall tilbyder på denne måde et blik, som på den ene side anerkender dominansrelationer, men som samtidig viser modstandsformer, hvorved (professions-)kampen ikke er afgjort så at sige. Analyserne af de historiske blokke giver mulighed for at vise de tendentielle kræfter i relationer af dominans og underordning ved at vise en differentiering mellem, hvad der umiddelbart forekommer nyt og hvad der rummer trægheder i bevægelserne. På denne måde bidrager Halls perspektiv til en nuancering af de transformationer, en professionsidentitet undergår.

Hall har brugt sin selvbiografi som udgangspunkt for at lægge sit videnskabs-teoretiske ståsted frem. Som organisk intellektuelle arbejdes der som ovenfor beskrevet både på at udvikle et intellektuelt begrebsapparat og på at viderebringe den viden, man når frem til uden for universitetet i politiske diskussioner. I dette

arbejde har jeg ikke haft som eksplicit ambition at arbejde som organisk intellektuel, om end jeg opfatter det som naturligt at viderebringe viden udenfor universitetet. Min egen baggrund som sygeplejerske og tidligere underviser på en professionshøjskole og nu med kandidatuddannelse og ph.d.-grad kunne ellers give anledning til at tænke mig som sådan. Stuart Halls tilgang kan derfor være en mulighed for sætte et fagpolitisk ønske om handlekraft i form af modstand og intervention i forgrunden.

Karin Højbjerg, lektor, ph.d., Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet København, kah@learning.aau.dk

Noter

- ¹ En klinisk vejleder har gennemgået en efter-videreuddannelse af et omfang på 1/6 studenterårsværk, dvs. 9 ECTS. Uddannelsen er tværfaglig og sigter mod videreuddannelse af jordemødre, sygeplejersker, radiografer, bioanalytikere, ergo- og fysioterapeuter, jf. *Bekendtgørelse om uddannelse af kliniske vejledere til de mellemlange videregående sundhedsuddannelser*. BEK nr 497 af 20/06/2002. Undervisningsministeriet.
- ² Parsons har skrevet om professioner fra sidst i 1930-erne til ind i 1970-erne, hvor Webers teoriudvikling daterer sig til begyndelsen af 1920-erne (Laursen 2004: 25, Dahl 2005: 39).
- ³ Stuart Hall (1932-2014) var leder af Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) ved universitetet i Birmingham fra 1964-79, hvorfra den såkaldte Birminghamskole eller den britiske kulturstudietradition har udviklet sig. Birminghamskolen har været forankret i et politisk engagement og ønske om forandring.
- ⁴ Lov 207 af 31/03/2008 med deraf følgende bekendtgørelse om erhvervsakademiuuddannelser og professionsbacheloruddannelser BEK nr. 636 af 29/06/2009.
- ⁵ Lov nr 562 af 06/06/2007 om professionshøjskoler for videregående uddannelser.

Referencer

- Abbott, A. 1988. *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Brante, T. 2005. Staten og professionerne. In: Eriksen, T.R. og Jørgensen, A. M. (ed.) *Professionsidentitet i forandring*. København: Akademisk Forlag.
- Cohen, R. 1997. *Global diasporas: An introduction*. London: UCL Press.
- Dahl, H. M. 2005. Fra en klassisk til en (post?)moderne opfattelse af professioner? In: Eriksen, T. R. og Jørgensen, A. M. (ed.) *Professionsidentitet i forandring*. København, Akademisk Forlag.

- Danske Universiteter. 2013. *Satsningen på ph.d. uddannelser*.
<http://www.dkuni.dk/Politik/~media/Files/Publikationer/Ph%20d%20-publikation%20170113%20P.ashx> [downloaded 22.2.16]
- Eriksen, T. R. 2005. Professionsidentitet i forandring - Komparativt perspektiv.
 In: Eriksen, T.R.og
 Jørgensen, A.M. (eds.) *Professionsidentitet i forandring*. København: Akademisk Forlag.
- Freidson, E. 2001. *Professionalism – the third logic on the practice of knowledge*.
 Chicago: The University of Chicago Press.
- Gramsci, A. & Østerling Nielsen, K. 1972. *Politik og kultur. Artikler, optegnelser og breve fra fængslet*: Udvalgt af K. Østerling Nielsen. København: Gyldendal
- Grossberg, L. 1996. History, politics and postmodernism: Stuart Hall and cultural studies. In *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, red. D. Morley & K. Chen, 151-173. London and New York: Routledge.
- Hall, S. 1996a. The problem of ideology: marxism without guarantee. In *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, red. D. Morley & K. Chen, 25-46. London and New York: Routledge.
- Hall, S. 1996b. On postmodernism and articulation: an interview with Stuart Hall. In *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, red. D. Morley & K. Chen, 131-150. London and New York: Routledge.
- Hall, S. 1996c. Introduction: Who needs 'Identity'? In *Questions on Cultural Identity*, red. S. Hall & P. Du Gay, 1-17. London: Sage Publications Ltd.
- Hall, S. 1996d. Gramsci's relevance for the study of race and ethnicity. In *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, red. D. Morley & K. Chen, 411-440. London and New York: Routledge.
- Hall, S. 1996e. The formation of a diasporic intellectual: an interview with Stuart Hall by Kuan-Hsing Chen. In *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, red. D. Morley & K. Chen, 484-503. London and New York: Routledge.
- Hjort, K. og Weber, K. 2004. *Hvad er værd at vide om professioner?* In: Hjort, K. (ed.) *De professionelle – forskning i professioner og professionsuddannelser*. Frederiksberg. Roskilde Universitetsforlag.
- Hjort, K. 2005. *Professionaliseringen i den offentlige sektor*, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.
- Højbjerg, K. 2011. *Formalisering af professionspædagogiske praksisformer i praktikuddannelse: En undersøgelse af den kliniske vejleders undervisningspraksis i den praktiske del af sygeplejerskeuddannelsen*. Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet. Institut for Læring og Filosofi, Aalborg.
- Larsen, K. og Højbjerg, K. 2014. Klienters virkning på sundhedsprofessionerne. *Gjallerhorn* 19:48-53.
- Laursen, P. F. 2004. Hvad er egentlig pointen ved professioner? - om professioners samfundsmæssige betydning. In: Hjort, K. (ed.) *De professionelle - forskning*

- ning i professioner og professionsuddannelser*. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.
- Moos, L. 2004. *Relationsprofessioner - hvem er de?* In: Moos, L. et al. (ed.) *Relationsprofessioner - lærere, pædagoger, sygeplejersker, sundhedsplejersker, socialrådgivere og mellemledere*. København, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Morley, D. & Chen, K. 1996. Introduction. In *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, red. D. Morley & K. Chen, 1-24. London and New York: Routledge.
- Parsons, Talcot. 1968. Professions. I: D. Sills (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: The Macmillian Company,
- Petersen, K.A. 2010. Klinisk betyder empirisk. *Gjallerhorn* 12: 30-41.
- Rasmussen, P. 2005. Professionsprojekt og vidensudvikling - om forskelle i professionsforståelser og professionsstrategier. In: Hjort, K. (ed.) *De professionelle - forskning i professioner og professionsuddannelser*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.
- Slack, J. D. 1996. The theory and method of articulation in cultural studies. In *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, red. D. Morley & K. Chen, 112-130. London and New York: Routledge.
- Sørensen, G. 1991. *Antonio Gramsci. Fængselsoptegnelser i udvalg. Bind I og II*. Udgivet i oversættelse med indledning, kommentar og registre af Gert Sørensen. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Tsagarousianou, R. (2004). Rethinking the concept of diaspora: mobility, connectivity and communication in a globalised world. *Westminster Papers in Communication and Culture* 1 (1): 52-65.
- Undervisningsministeriet. 2002. *Bekendtgørelse om uddannelse af kliniske vejledere til de mellemlange videregående sundhedsuddannelser*. BEK nr 497 af 20/06/2002. København.